

Soru-Cevap

Soru: İslam'da İktisat Nizamı Kitabının 260. sayfasında devletin bütçesi konusunda (bütçe) kelimesi geçmektedir. Yine Anayasa Mukaddimesi Kitabının 2. cüzünün 170. sayfasında (bütçe ve muvazene) kelimeleri geçmektedir. Ayrıca Hilafet Devletinde Maliye Kitabının 33. sayfasında Beyt-ul Mâl'in Divanları konusunda (genel muvazene) kelimesi geçmektedir.

Hesapların kontrolü mesleğinde çalışan bir kişi olmamdan ve bu ıstılahların kullanılması uzmanlığımın bir parçası olmasından dolayı bana göre, bu iki ıstılahın kullanımının farklı olmasına rağmen tek bir şeymiş gibi iç içe geçmesi uygun değildir. Bundan dolayı bu iki ıstılahın kullanım keyfiyetinin tekrar gözden geçirilmesini rica ediyorum.

Zira muvazene, devletin gelirlerine ve harcamalarına dair gelecekteki planı ve gelirlerinin yeterliliği ile harcama yapacağı yerler bakımından bunlara yönelik beklentileridir.

Bütçe ise geçen bir sene veya geçen belirli malî dönem içerisindeki gelirler, giderler ve ödenekler gibi devletin malî işlemlerini açıklayan malî rapordur. Yani diğer bir ifadeyle geçen dönem içerisinde meydana gelen malî hareketlerin özetidir.

Dolayısıyla birincisi gelecekteki bir planlamadan bahsederken ikincisi, tarihsel bir özetten bahsetmektedir.

İktisat Nizamı Kitabında bütçe kelimesi geçmekte ve muvazeneden bahsedilmekte, Anayasa Mukaddimesi Kitabında, muvazene konusu açıklanmasına rağmen muvazene ve bütçeden aynı manada bahsedilmekte ve Maliye Kitabında, muvazeneye muvazene sıfatıyla işaret edilmektedir.

Ayrıca İktisat Nizamı Kitabının 261. sayfasında -bütçe lafzıyla zikredilen- muvazene konusu açıklanırken görünürde Anayasa Mukaddimesi Kitabının 171. sayfasında ortaya çıkan sonucun aksi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Zira İktisat Nizamı Kitabının 262. sayfasında şöyle geçmektedir: "Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki demokratik devletlerde olduğu gibi İslam'da yıllık bütçe hazırlanmasına gerek yoktur. Ne bütçenin geneli ne bölümleri ne de bölümlerin detayları ve miktarları için senelik bütçe hazırlanmasına gerek vardır. Nitekim bütçenin gelir ve giderlerine dair genel bölümlerini şariat belirlemiş, onun bölümlerini, detaylarını ve gereken meblağları belirleme işlerini de Halifeye bırakmıştır."

Anayasa Mukaddimesi Kitabında şöyle geçmektedir: "Madem ki Halifenin kendi görüşüne ve içtihadına göre gelirlerin kısımlarını, her kısma konulacak meblağları, harcamaların kısımlarını ve her kısma ait meblağları belirleme hakkı vardır o halde gerek kısımları gerekse gelirler yada harcamalar için olsun her kısma ait meblağlarıyla devlet için yıllık bir bütçenin belirlenmesinde bir mania yoktur. Yasak olan şey gelirleri ve harcamalarıyla bütçenin bölümleri için yıllık bir bütçenin belirlenmesidir. Çünkü bunları şeri hükümler belirlemiştir. Dolayısıyla bunlar daimidir."

Bu çelişkiyi açıklamanızı rica ediyorum. Allah sizi hayırla mükafatlandırsın.

Cevap:

1- Soruda, "muvazenenin" devletin gelecekteki malî durumu ve bütçenin, devletin geçmişteki malî durumu hakkında olması bakımından "bütçe" ile "muvazene" arasında farkın olduğunun geçmesine gelince:

Bu tanım, gelir ve gider kısımlarına bakılmaksızın bir önceki senenin gelir ve gider bölümlerinin bir sonraki seneye göre farklı olduğu kimselere göredir. Beşerî ekonomik sistemler böyledir. Zira lafızda ayrım yapıyorlar. Çünkü geçen senenin maliye bölümleri, yasama organına göre gelecek senenin bölümlerinden farklılık arz eder. Zira bir bölümü belirleyen veya iptal eden veya değiştiren odur.

İslam'da ise geçmişteki ve gelecekteki gelir ve giderler bölümü arasında fark yoktur. Zira bunlar daimidir. Farklılık sadece Halifenin görüşüne ve içtihadına göre kısımlarda olur.

Bu nedenle "muvazene" veya "bütçe" ıstılahının kullanılması bize göre aynı manadadır ve bu, doğrudur. Özellikle ki bu ıstılah, "el-Vezn ve'l Mizan" kökünden türemiştir. Dolayısıyla "muvazene veya bütçe" olarak türemesi, sanki biri bir kefedede ve diğeri bir kefedede olmak üzere iki taraf arasındaki mukayeseyi göstermek içindir. Bu, ıstılahın koyulması bakımındandır.

Kullanım bakımından olana gelince; eğer iki taraftan her biri geçmişte ve gelecekte değişmiyorsa aynıdır. Yok eğer değişiyorsa bu ıstılahın bu mana için ve şu ıstılahın açıklama maksadıyla şu mana için kullanılması caizdir. Kullanım bakımından böyledir diyorum. Fakat ıstılah bakımından aynıdır.

2- İktisat Nizamı Kitabı ile Mukaddime Kitabı arasında farkın olduğunu gözlemlemenize gelince; böyle bir şey yoktur. Sadece Mukaddimenin İktisat Nizamından daha fazla ayrıntılı olmasıdır:

İktisat Nizamında şöyle geçmiştir:

"Demokratik parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde devlet için her yıl genel bir bütçe hazırlanır. Demokratik ülkelerin parlamentolarında her yıl hükümet tarafından bir bütçe kanun tasarısı hazırlanarak parlamentonun görüşüne sunulur. Bütçe parlamentoda tartışılarak görüşüldükten sonra kanun teklifi halinde parlamentonun oyuna sunulur ve parlamentonun onaylamasının ardından 'bütçe kanunu' adı altında uygulamaya konulur."

"İslam Devleti'nde ise demokratik ülkelerde olduğu gibi bütçe bir yıllık değildir... Çünkü Beyt-ul Mâl gelirleri delillerle (nasslarla) sabit olan şeri hükümlere göre tahsil edilir. Gelirler de olduğu gibi harcamalar da şeri hükümlere göredir. Bu şeri hükümler sabit olduğundan kalıcı ve sürekli. Bütçede gelir ve giderler için kesinlikle içtihad ve oylamaya gerek yoktur. Gelir ve gider bölümleri değişmez şeri hükümlerin belirlediği daimi bölümlerdir. Bu açıklamalar, bütçenin geneli içindir. Bütçenin bölümlerine gelince; bu bölümlerin içereceği meblağ ve bunların tahsili ile ilgili durumlar ise Halifenin rey ve içtihadına bağlıdır. Bunlar şeriatın Halifeye verdiği görevler içindedir. Halife, bütçenin bu kısmıyla ilgili uygun gördüğü kararı alır ve Halifenin aldığı karara uymak da farzdır."

"Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki demokratik devletlerde olduğu gibi İslam'da yıllık bütçe hazırlanmasına gerek yoktur. Ne bütçenin geneli ne bölümleri ne de bölümlerin detayları ve miktarları için senelik bütçe hazırlanmasına gerek vardır. Nitekim bütçenin gelir ve giderlerine dair genel bölümlerini şeriat belirlemiş, onun bölümlerini, detaylarını ve gereken meblağları belirleme işlerini de Halifeye bırakmıştır."

Mukaddimedede ise şöyle geçmiştir:

"Bütçe veya muvazene lafzı, Batılı bir ıstılah olup manası; devletin sağladığı gelirlerin, bu gelirlerin toplandığı yerlerin olduğu bölümlerin, bu yerlerin kollarının olduğu kısımların ve tahsil edilen meblağların beyan edilmesi yoluyla beyan edilmesidir. Ayrıca harcama yapılan yerlerin olduğu bölümlerin, bu yerlerin dallarının olduğu kısımların ve her kısımdaki mezkur işlerden her birine harcanan meblağların beyan edilmesi yoluyla devletin yaptığı harcamaların beyanı da belirlenir. İşte bütçenin veya muvazenenin vakıası budur. Müslümanlar ise bu vakıayı bilmiyorlardı. Onlar sadece Beyt-ul Mâl'i biliyorlar, gelirler onda toplanıyor ve harcamalar ondan yapılıyordu. Ancak Beyt-ul Mâl'e ait gelirlerin ve ondan harcamaların yapılıyor olması bütçe adıyla isimlendirilmemiş olsa da onun vakıasını oluşturmaktadır. Bundan dolayı bu lafzın ıstılahi anlamında alınmasında bir mania yoktur ki o, gelirler bölümü, harcamalar bölümü ve bunlardan her birinin bölümünün toplamıdır. Buna göre devletin bir bütçesi veya muvazenesi olmalı ve bu bütçe Beyt-ul Mâl'e bağlanmalıdır."

"Bölümleri, kısımları ve bunlara konulacak meblağlarıyla bu bütçenin hazırlanmasına gelince; şeri hükümler bunu belirlemiştir. Zira şeri hükümler gelerek haraç ve fey gibi gelirleri belirlediği gibi harcamaların keyfiyetini de belirlemiştir. Kesinlikle harcama yapılması gereken ve ancak mal olduğunda harcama yapılması gereken şeyler de sabittir. Dolayısıyla şeri hükümler gelerek gelirleri de harcamaları da belirlemiştir. Dolayısıyla da buna göre bütçenin bölümleri daimî bölümler olur. Çünkü bunları şeri hükümler belirlemiş ve şeri hüküm ise daimi olup değişmez. Bütçenin kısımları ise yağmurla sulanan arazilerin haracı ve sulama ile sulanan arazilerin haracı

veya benzerleri gibi bütçeden dallanan kollardır. Bunları Halife belirler. Çünkü bunlar, işlerin gözetilmesinden ve Halifenin görüşü ile içtihadına terkedilmiş şeylerdendir. Belirlenecek meblağlar da böyledir. Çünkü meblağlar, cizye, harac ve benzerlerinin miktarında olduğu gibi Halifenin görüşüne ve içtihadına göre belirlenir. Çünkü bunlar, Halifeye bağlı olan şeylerdendir. Dolayısıyla Beyt-ul Mâl'in gelirleri, Beyt-ul Mâl'in harcamaları ve Beyt-ul Mâl'de şeriâtın belirlemediği şeylerin tasarrufunu Halifenin görüşüne ve içtihadına bağlı kılınmasına ilişkin şeri hükümlerin delilleri olur. İşte bu üç delil; gelirlerin delilleri, harcamaların delilleri ve İmamın işleri gözetmesinin delili, bu maddenin delilleridir. Madem ki Halifenin kendi görüşüne ve içtihadına göre gelirlerin kısımlarını, her kısma konulacak meblağları, harcamaların kısımlarını ve her kısma ait meblağları belirleme hakkı vardır o halde gerek kısımları gerekse gelirler yada harcamalar için olsun her kısma ait meblağlarıyla devlet için yıllık bir bütçenin belirlenmesinde bir mania yoktur. Yasak olan şey gelirleri ve harcamalarıyla bütçenin bölümleri için yıllık bir bütçenin belirlenmesidir. Çünkü bunları şeri hükümler belirlemiştir. Dolayısıyla bunlar daimidir."

Yani İktisat Nizamı Kitabında şöyle denmiştir:

- Şeri hükümlere göre daimi olmasından dolayı gelir ve giderler bölümü için yıllık bütçe diye bir şey yoktur...

- Halifenin reyi ve içtihadına bağlı olmasından dolayı gelir ve gider kısımları için "yıllık veya yıllık olmayan" bir süreyle sınırlı bir bütçe yoktur...

- Ancak belirli bir süreyi göz önünde bulundurmaksızın maslahatın gerektirmesi halinde kısımları uygun gördüğü bir süreliğine takdir etme işi Halifeye aittir.

Bundan da ortaya çıkmaktadır ki Halife, kısımlar için bir yıl veya daha fazla veya daha az süreliğine bir bütçe belirlemek zorunda değildir. Ancak "maslahatın gerektirmesi halinde", belirli bir süreye bakmaksızın kısımlar için bir bütçe belirleme hakkına sahiptir.

Mukaddime Kitabında ise şöyle denmiştir:

- Halife için yıllık bir bütçe belirlemesinde bir mania yoktur.

- Ancak yasak olan şey bütçenin bölümleri için yıllık bir bütçenin belirlenmesidir. Dolayısıyla bunlar daimidir.

Mukaddime geçenlerden de görüldüğü üzere arasında İktisat Nizamı Kitabı ile bir çelişki yoktur.

- **Mukaddime Halifenin belirlemesinde bir mania yoktur denmiştir...**

- **İktisat Nizamında, belirli bir süreye bakmaksızın maslahat gerektirmesi halinde kısımları belirleme işi Halifeye aittir denmiştir.**

Yani Halife, bütçenin kısımlarını yarım veya bir veya iki seneliğine belirleyebilir...

Gördüğünüz gibi meselede bir çelişki yoktur.

Maliye Kitabında geçene gelince; burada muvazene kelimesi, gelecekteki mali durum için kullanılmıştır ve bunda bir sorun yoktur.

H. 18 Rabî-ul Evvel 1432

M. 21 Şubat 2011